EXTRĂDAREA CA FORMĂ A ASISTENȚEI JURIDICE INTERNAȚIONALE ÎN MATERIE PENALĂ

Angela CUCIURCĂ, dr., conf. univ.
Universitatea Tehnică a Molodovei
E-mail: cuciurcaangela@mail.ru

Virginia ZAHARIA, dr., conf. univ.
Universitatea Cooperatist-Comercială din Moldova

Abstract

The topicality of the addressed subject resides in the interest shown in knowing extradition as a form of international legal assistance in criminal matters. In achieving the collaboration of the states in the fight against the criminal phenomenon, extradition has a special role, being the form of legal assistance that the states resort to most often in the activity of crime prevention and repression.

For the Republic of Moldova, as a unitary and independent state, extradition is a relatively new institution, which appeared as an inevitable consequence of the state's fight against crime. The premise of its appearance was the fact that the Republic of Moldova declared itself an independent and sovereign state.

The main role of extradition is to provide each state with the best conditions for the realization of justice in the repression activity. This requirement is fulfilled whenever the criminal is tried and punished by the state whose law he violated, or, the execution offers the states the opportunity to fulfill this requirement, obviously constituting a proof of solidarity embodied in the acceptance by each state of the obligation to to deliver the criminals to the justice of the state whose public order was disturbed. In this way, the legislations that provide for the unlimited criterion, for crimes committed outside the territory, thus enshrining the principle of universality, subordinate the application of their own rules, giving preference to extradition. Only when extradition for certain reasons would not work, the state in whose territory he took refuge will, with the subsidiary title, apply its criminal law. Through international or bilateral conventions, the signatory states have established three systems for granting extradition, according to the legal mechanism used and according to the system of which the state authority that receives the request, fulfills the formalities and decides on the extradition is a part. The Republic of Moldova adopted the mixed system of granting extradition.

Keywords: *enforcement, refugees, extradition procedure, international legal assistance, surrender of criminals, administration of justice, nationals, prosecuted persons, custodial sentence, etc.*

Introducere

În realizarea colaborării statelor în lupta împotriva fenomenului infracțional, extrădarea are un rol deosebit, fiind forma de asistență juridică la care statele recurg cel mai des în activitatea de prevenire și reprimare a infracțiunilor [23, p. 40]. Extrădarea, este considerată cea mai vie expresie a asistenței juridice în domeniul dreptului penal.

Dispoziții privind extrădarea se găsesc în dreptul intern, fiind înscrise fie în Codul Penal și în cel de procedură penală, fie într-o lege specială care fixează condițiile și procedura extrădării. Cea mai veche lege specială privind extrădarea este cea belgiană din 1833, ulterior fiind adoptate și în alte state: SUA (1848), Anglia (1870), Olanda (1875), Luxemburg (1875), Argentina (1907), Canada (1907), Brazilia (1911), Suedia(1913), Finlanda (1922), Franța (1927). Dispozițiile de drept intern au însă un caracter subsidiar. Rolul lor este de a servi ca bază la încheierea convențiilor, de a ajuta la înțelegerea acestora și de a completa normele din convenții, iar în lipsa acestora de a funcționa ca norme supleatorii.

Rezultate obținute și discuții

Pentru Republica Moldova, ca stat unitar și independent, extrădarea este o instituție relativ nouă, ce a apărut ca o consecință inevitabilă a luptei duse de către stat împotriva criminalității. Premisa apariției ei a fost faptul că Republica Moldova s-a declarat stat independent și suveran. Actualmente, cadrul juridic ce reglementează și prevede instituția extrădării este Constituția Republicii Moldova, Codul Penal (art.13), Codul de Procedură Penală (art. 541-550), Legea cu privire la asistența juridică internațională în materie penală din 01.12.2006, Convenția Europeană de Extrădare (CEE) precum și tratatele bilaterale încheiate cu diferite state. Este vorba despre tratatele cu privire la asistența juridică în materie civilă, familială și penală încheiate între Republica Moldova și Letonia, Federația Rusă, Ucraina, România, Lituania etc.

Certitudinea că fuga nu poate asigura sustragerea de la răspunderea penală, este o condiție indispensabilă eficacității precedentului penal. Extrădarea este o instituție ce funcționează direct în interesul statului care o solicită, însă indirect ea servește intereselor tuturor statelor, fiindcă prevenirea și reprimarea infracțiunilor devin în plan internațional o preocupare de interes colectiv. Desigur, extrădarea nu poate acoperi toate necesitățile asistenței juridice internaționale în lupta împotriva infracțiunilor, ea este însă o formă de asistență juridică cu cele mai importante efecte.

Normele referitoare la aplicarea legii penale în spațiu dictate în legile interne ale diferitor state nu pot asigura realizarea fără dificultăți a activității de combatere a criminalității. Aceste dificultăți apar în general în cazul infracțiunilor comise în străinătate și în cazul în care cei ce au comis infracțiuni pe teritoriul unui stat se refugiază pe teritoriul altui stat. În astfel de cazuri incidența legii penale interne funcționează limitat sau neeficient. Chiar atunci când dreptul penal îngăduie urmărirea infracțiunilor comise în țara sa în străinătate în lipsa făptuitorului, această urmărire echivalează în fond cu impunitate.

Extrădarea este, deci o măsură ce afectează drepturile și libertățile personale ale omului, motiv pentru care și este reglementată în diferite instrumente juridice internaționale și interne. În literatura de specialitate s-a definit diferit conceptul de extrădare.

Năstase A., Jura C., Aurescu B. consideră că „extrădarea este un act prin care un stat, la cererea altui stat, predă o persoană presupusă a fi autorul unei infracțiuni, pentru a fi judecat sau pentru a executa o pedeapsă la care a fost condamnată anterior”, totodată făcându-se deosebire între extrădare și expulzare, ce este un „act prin care un stat constrânge unul sau mai mulți străini, aflați pe teritoriul său să-l părăsească” [21, p. 196].

Scăunaș S. consideră că „extrădarea este un act de asistență penală internațională, care se acordă pe baza tratatelor internaționale, de regulă, bilateral, dar și pe baza legilor naționale, presupune existența unei infracțiuni și a unui acord între statul solicitant și statul solicitat” [26, p. 166].

Conform opiniei lui Geamăn Gh. „extrădarea este un act de asistență juridică interstatală în materie penală, care urmărește transferul unui individ urmărit sau condamnat penal din domeniul suveranității judiciare a unui stat în domeniul celuilalt stat” [15, p. 76].

Într-o altă concepție [17, p. 196], extrădarea este considerată ca un act de asistență juridică în domeniul dreptului penal, care funcționează direct (în interesul statului care o solicită) și indirect (în interesul tuturor statelor) pentru reprimarea la nivel internațional a

infracțiunilor. Pe cale de consecință rolul principal al extrădării este ca prin represiunea infracțiunilor să se asigure fiecărui stat cele mai bune condiții de realizare a justiției. Definind conceptu de extrădare, în această opinie se arată că „extrădarea este actul prin care statul pe teritoriul căruia s-a refugiat o persoană urmărită penal sau condamnată într-un alt stat, remite la cererea statului interesat pe acea persoană pentru a fi judecată sau pentru a executa pedeapsa la care a fost condamnată" [21, p. 129].

Alți autori consideră că extrădarea este o procedură care permite unui stat să obțină de la un stat extrădarea unui inculpat sau mandant refugiat pe teritoriul acestuia din urmă [28, p. 86].

În jurisprudență conceptul de extrădare se definește ca fiind o măsură și nu un act juridic. Astfel, Iancu Gh. consideră că: „extrădarea este măsura conform căreia un stat poate preda potrivit regulilor prevăzute de lege, unui alt stat, persoane aflate pe teritoriul său și care sunt urmărite penal sau trimise în judecată pentru săvârșirea unor infracțiuni ori căutat în vedere executării unei pedepse ori a unei măsuri de siguranță de către autoritățile judiciare ale statului solicitant" [30, p. 246].

Dicționarul de Drept Internațional Public [24, p. 243] definește extrădarea ca fiind „actul prin care un stat remite altui stat un individ urmărit sau condamnat pentru o infracțiune la legile țării reclamante".

În documentele celui de al X-lea Congres al Asociației Internaționale de Drept Penal, ținut la Roma între 29 septembrie - 5 octombrie 1969, extrădarea este definită ca „un act de asistență juridică internațională în materie penală care urmărește transferul unui individ sau condamnat penal din domeniul suveranității judiciare a unui stat în domeniul celuilalt stat" [3, p. 12].

Abordînd conceptul de extrădare, nu suntem de acord cu autorii care susțin că extrădarea este o măsură și considerăm că: extrădarea este un act bilateral, politic și juridic, prin care statul, pe al cărui teritoriu se află un infractor străin, predă pe acesta statului unde s-a săvârșit infracțiunea ori statului a cărui interese au fost afectate prin comiterea faptei sau al cărui cetățean este, în vederea tragerii la răspundere penală, ori a executării pedepsei la care a fost condamnat printr-o hotărâre definitivă.

Din cele menționate mai sus, rezultă că: „*extrădarea este una din formele asistenței juridice internaționale, în materie penală, fiind considerată ca fiind procedura prin care un stat suveran (statul solicitat) acceptă să predea unui alt stat (statul solicitant) o persoană care se află pe teritoriul său și care este urmărită penal sau trimisă în judecată pentru o infracțiune ori este căutată în vederea executării unei pedepse în statul solicitant".*

Din definiție, se observă că extrădarea are o natură juridică mixtă. Ea nu este un simplu act de asistență juridică, ci este, în același timp, un act de suveranitate și un act juridicțional [28, p. 196].

Așadar, principalul rol al extrădării este ca în activitatea de represiune, fiecărui stat să i se asigure cele mai bune condiții de realizare a justiției. Această cerință se realizează ori de câte ori infractorul este judecat și pedepsit de statul cărui lege a încălcat-o, or, executarea oferă statelor posibilitatea de a realiza această cerință, constituind evident o dovadă de solidaritate concretizată în acceptarea de către fiecare stat a obligației de a preda pe răufăcători justiției statului căruia ordinea publică a fost tulburată. În acest fel, legislațiile care

prevăd criteriul nelimitat, pentru infracțiunile săvârșite în afara teritoriului, consacrând astfel principiul universalității, subordonează aplicarea normelor proprii, dând preferință extrădării.

Numai atunci când extrădarea din anumite motive nu ar funcționa, statul pe teritoriul căruia s-a refugiat va face, cu titlul subsidiar aplicarea legii sale penale [29, p. 76].

Extrădarea este un mijloc care servește la realizarea aplicării în spațiu a legii penale, ce care este cea mai îndreptățită a interveni. Astfel, reprezentând o formă de asistență juridică internațională adoptată prin convenții bilaterale sau internaționale, multilaterale, instituția extrădării se aplică: cetățenilor străini sau persoanelor fără cetățenie (apatrizi), care domiciliază în străinătate, dacă săvârșește infracțiuni împotriva statului nostru sau a cetățenilor Republicii Moldova; persoanelor străine care au săvârșit infracțiuni pe teritoriul unui stat străin și se refugiază pe teritoriul Republicii Moldova, constituie instrumentul juridic de executare a măsurilor necesare pentru judecată, condamnarea sau obligarea acestor infractori să execute pedeapsa la care au fost condamnați, realizându-se astfel dispozițiile principiilor realității legii generale și universalității legii penale.

Extrădarea se fundamentează pe un principiu general recunoscut de instrumentele juridice internaționale din domeniu ce ține de legislația statelor lumii și anume: „*proprii cetățeni nu pot fi extrădați”.* Extrădarea propriului cetățean ar fi o măsură contrarie legăturii de cetățenie, care implică obligația de protecție pe care statul trebuie să o asigure tuturor cetățenilor săi.

În acest sens, de exemplu art. 16 al. 2 din Constituția Germaniei, din 23 martie 1949 prevede: „nici un german nu poate fi extrădat peste hotare”. De asemenea și Constituția altor state stipulează expres acest principiu [5], printre care și art. 17(3) din Constituția Republicii Moldova [6].

Totuși se poate identifica o excepție de la acest principiu și anume extrădarea reciprocă a propriilor cetățeni ai Marii Britanii și ai SUA, datorită relațiilor speciale dintre aceste state și care sunt reglementate prin tratate bilaterale. Pe cale de consecință pot fi extrădați cetățenii străini și apatrizii, în condițiile și cu nuanțările prevăzute de instrumentele juridice internaționale, de constituții și legi.

Abordînd conceptul de extrădare urmează să analizăm *condițiile referitoare la persoana celui extrădat.*

Din examinarea reglementărilor cuprinse în Convenția Europeană privind extrădarea, se constată că pentru a opera extrădarea se cer întrunite mai multe condiții care vizează persoana supusă extrădării, faptele săvârșite, pedeapsa prevăzută de lege pentru infracțiunea comisă sau pedeapsa care a fost aplicată de instanța de judecată printr-o hotărâre definitivă, componența și procedura.

Art. 17(3) al Constituției Republicii Moldova [4] prevede expres că cetățenii Republicii Moldova nu pot fi extrădați sau expulzați din țară. Acesta este principiul fundamental, general pe care se bazează instituția extrădării, principiu recunoscut de instrumentele juridice internaționale din domeniu și de legislația tuturor statelor lumii.

Art. 18(2) al Constituției stipulează obligația statului nostru de a asigura protecția tuturor cetățenilor săi, atât în țară cît și când aceștia se află în străinătate: „Cetățenii Republicii Moldova beneficiază de protecția statului atât în țară, cît și în străinătate” [4] De asemenea și art. 16(2) din Constituția Germaniei reflectă același principiu: „Nici un german nu poate fi

extrădat peste hotarele țării". [6, p. 5] Elocvent este în acest sens și articolul 6 din CEE [1] care stipulează că:

a) dreptul oricărei părți contractante de a refuza extrădarea resortisanților săi. Calitatea de resortisant se va aprecia la data hotărârii asupra extrădării, deci persoana trebuie să fie cetățean al Republicii Moldova la momentul când se cere extrădarea sa, în caz contrar persoana dată poate fi extrădată. Totuși, dacă această calitate nu este recunoscută decât între data hotărârii și data avută în vedere pentru predare, partea solicitată vă putea, de asemenea, să se prevaleze de dispoziția alin. a) al prezentului paragraf, care prevede dreptul oricărei părți contractante de a refuza extrădarea resortisanților săi. Și dacă partea solicitată nu-și extrădează propriul resortisant, aceasta nu înseamnă că persoana respectivă nu va răspunde pentru fapta comisă în țara sa, mai mult ca atât statul are obligația, ca la cererea părții solicitante, să supună cauza autorităților competente, astfel încât să se poată exercita urmăriri judiciare, dacă este cazul. În acest scop, dosarele, informațiile și obiectele privind infracțiunea se vor transmite gratuit părții solicitate, iar partea solicitantă va fi informată despre rezultatul cererii sale.
b) fiecare parte contractantă va putea, printr-o declarație făcută odată cu semnarea sau cu depunerea instrumentului său de ratificare sau de aderare să definească, în ceea ce o privește, termenul de *resortisant* în înțelesul prezentei Convenții.

Singura excepție de la aplicarea acestui principiu este extrădarea reciprocă a propriilor cetățeni ai Marii Britanii și SUA [20, p. 97], datorită relațiilor speciale dintre aceste state și care sunt reglementate prin tratate bilaterale, iar procedura se efectuează conform Convenției internaționale de Extrădare.

În așa fel pot fi extrădate cetățenii străini și apatrizii (persoanele fără cetățenie), cu condiția ca ei să se afle, la momentul înaintării cererii din partea statului solicitant, pe teritoriul Republicii Moldova.

Art. 13 din CP RM lărgește cadrul persoanelor care nu pot fi extrădate, în așa fel încât nu pot fi extrădați nu doar cetățenii Republicii Moldova, ci și persoanele cărora li s-a acordat azil politic în Republica Moldova: „Cetățenii Republicii Moldova și persoanele cărora li s-a acordat azil politic în Republica Moldova, în caz de săvârșire a unei infracțiuni în străinătate nu pot fi extrădați și sunt supuși răspunderii penale conform legislației naționale" [7].

Dreptul de azil se acordă și se retrage în condițiile legii cu respectarea tratatelor internaționale la care Republica Moldova este parte (alin. 3 al art. 19 al Constituției Republicii Moldova). Unii autori [10, p. 58] consideră în același timp că nu se poate exclude posibilitatea de extrădare a cetățeanului Republicii Moldova în baza unor acorduri bilaterale, ca de exemplu în baza acordurilor de asistență juridică. Nu suntem de acord cu această părere, deoarece acest fapt ar contraveni principiului și legăturii de cetățenie, stipulat în constituție cît ți în Legea cu privire la cetățenie, totodată nu se va respecta prevederile art. 18(2) din Constituție care obligă statul, Republica Moldova, de a asigura protecția tuturor cetățenilor săi.

Alin. 2 al art. 13 din CP RM [7] stipulează persoanele care pot fi extrădate precum și cazurile când se pot extrăda aceste persoane: „Cetățenii străini și apatrizii care au săvârșit infracțiuni în afara teritoriului Republicii Moldova, dar se află pe teritoriul țării noastre pot fi extrădați numai în baza unui tratat internațional la care Republica Moldova este parte sau în condiții de reciprocitate în temeiul hotărârii instanței de judecată ".

Prevederile acestui aliniat se întemeiază pe principiul consfințit în alin. 2 art. 19 Constituția Republicii Moldova și pe cel din art. 25 al Legii nr. 275-XIII din noiembrie 1994 „cu privire la statutul juridic al cetățenilor străini și al apatrizi lor în Republica Moldova" admit posibilitatea extrădării cetățenilor străini și a apatrizilor ce au săvârșit infracțiuni după hotarele Republicii Moldova, dar se află pe teritoriul republicii. Astfel o primă condiție este ca aceste persoane să se afle pe teritoriul țării noastre și cea de a două condiție este că extrădarea se face numai în concordanță și cu montările prevăzute de actele juridice internaționale la care Republica Moldova este parte sau dacă extrădarea este întemeiată pe o hotărâre a instanței de judecată [4].

Așa cum este prevăzut în art. 4(2) al Constituției Republicii Moldova: „dacă există ne concordanță între pactele și tratatele privitoare la drepturile fundamentale al omului la care Republica Moldova este parte și legile ei interne, prioritate au reglementările internaționale". În consecința CEE are prioritate față de CP RM și CPP RM. Acest principiu general se reglementează de legislația majorității statelor lumii. În practica internațională s-a admis o singură excepție în care dispozițiile particulare au prioritate asupra CEE [1]. Este cazul statelor în care există o legislație de extrădare uniformă (extrădarea între țările scandinave) sau un sistem bazat pe reciprocitatea între Anglia și Irlanda.

Sunt supuse extrădării persoanele urmărite penal, trimise în judecată sau căutate în vederea executării unei pedepse penale. Aceste persoane trebuie să împlinească 3 condiții:

- să fie săvârșită o infracțiune pentru care statul solicitant are competența principală de a urmări, judecata sau condamna pe infractor, ori de a-l căuta în vederea executării unei pedepse penale. Este de menționat faptul că gravitatea infracțiunii, gradul de pericol social al infracțiunii nu constituie un mijloc de refuz a extrădării;
- persoana extrădată să nu fie exceptată de la extrădare. Nu pot fi extrădați cetățenii Republicii Moldova, persoanele cărora li s-a acordat azil politic în țară, persoanele străine care se bucură în Republica Moldova de imunitate jurisdicțională în condițiile și în limitele conferite prin convenții sau prin alte înțelegeri internaționale; persoanele străine citate din străinătate în vederea audierii ca părți, martorii sau experții în fața unei autorități judiciare naționale solicitante, în limitele imunității conferite prin tratatele internaționale.
- să aibă vârsta, starea de sănătate care să nu conducă la refuzarea sau amânarea extrădării [13, p. 26].

În caz de refuz al extrădării, statul nostru se obligă ca la cererea statului solicitant să spună cauza autorităților sale judiciare competente, iar în caz de amânarea extrădării, prescripția acțiunii penale sau a executării pedepsei se suspendă.

Art. 9 al CEE [1] stabilește regula *non bis in idem*, la care se mai adaugă și art. 2 al primului Protocol adițional al acestei Convenții. Conform acestei reguli extrădarea nu se va acorda când persoana reclamată a fost judecată definitiv de către autoritățile competente ale părții solicitate pentru fapta sau faptele pentru care extrădarea este cerută. Extrădarea va putea fi refuzată, dacă autoritățile competente ale părții solicitate au hotărât să nu întreprindă urmăriri sau să pună capăt urmăririlor pe care le-au exercitat pentru aceeași faptă sau aceleași fapte. De asemenea nu se va acorda extrădarea unei persoane „care a format obiectul unei judecăți definitive într-un stat terț, parte contractantă la Convenție, pentru fapta sau faptele in vederea cărora cererea este prezentată:

a) când menționata judecată a pronunțat achitarea sa;

b) când pedeapsa privativă de libertate sau altă măsură aplicată:

- a fost executată integral;

- a format obiectul unei grațieri sau amnistii, purtând asupra totalității sale sau asupra părții ne executate;

c) când judecătorul a constatat vinovăția autorului infracțiunii fără să pronunțe vreo sancțiune.

Totuși, în cazurile prevăzute mai sus extrădarea va putea fi acordată [19, p. 42]:

- dacă fapta care a dat loc judecății a fost comisă împotriva unei persoane, instituții sau bun având caracter public în statul solicitant;
- dacă persoana care a format obiectul judecății avea ea însăși un caracter public în statul solicitant;
- dacă fapta care a dat loc judecății a fost comisă în totul sau în parte pe teritoriul statului solicitant sau într-un loc asimilat teritoriului său.

Aceste dispoziții nu împiedică aplicarea dispozițiilor naționale mai largi, cu privire la efectul *non bis in idem* legat de hotărârile judiciare pronunțate în străinătate.

Analizînd *condițiile privitoare la faptă*, menționăm că sunt următoarele:

1. Principiul extrădării cere condiția dublei încriminări, ceea ce înseamnă că fapta pentru care este învinuită sau condamnată persoana a cărei extrădare se cere, trebuie să fie prevăzute ca infracțiunea atât de legea statului solicitant, cît și de legea statului solicitat. Astfel art. 2 al CEE prevede: „vor da loc la extrădare faptele pedepsite de legile părții solicitante și ale părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsură de siguranța privativă de libertate de cel puțin un an sau cu o pedeapsă mai severă. Când pe teritoriul părții solicitante a intervenit o condamnare la o pedeapsă ori când s-a aplicat o măsură de siguranță, sancțiunea pronunțată va trebui să fie de o durată de cel puțin 4 luni” [1].

Alin. 3 al aceluiași articol stipulează: „orice parte contractantă, a cărei legislație nu autorizează extrădarea pentru anumite infracțiuni vizate la aliniatul 2 al prezentului articol, va putea, în ceea ce o privește, să excludă aceste infracțiuni din câmpul de aplicare a Convenției. Orice parte contractantă, care dorește să se prevaleze de facultatea prevăzută la paragraful 3 al prezentului articol, va notifica Secretarului general al Consiliului Europei, odată cu depunerea instrumentului său de ratificare sau de aderare, fie o listă a infracțiunilor pentru care extrădarea este autorizată, fie o listă a infracțiunilor pentru care extrădarea este exclusă, cu indicarea dispozițiilor legale care autorizează sau exclud extrădarea. Secretarul general al Consiliului Europei va comunica aceste liste celorlalți semnatari. Dacă, ulterior, alte infracțiuni vor fi fost excluse de la extrădare prin legislația unei părți contractante, aceasta va notifica o atare excludere Secretarului general al Consiliului Europei, care va informa despre aceasta pe ceilalți semnatari. Această notificare nu va produce efect decât la expirarea unui termen de 3 luni socotit de la data primirii ei de către Secretarul general. Oricare parte contractantă va putea aplica regula reciprocității în ceea ce privește infracțiunile excluse din câmpul de aplicare a Convenției, în temeiul prezentului articol”.

Scopul acestor prevederi legale internaționale este de a menține un echilibru legislațiilor părților contractante ale convenției în materia extrădării și pentru ca fiecare parte contractantă să fie informată despre modificările făcute în legislația altor semnatari [22, p. 34].

2. *Cea de a doua condiție* este ca infracțiunile care fac obiectul să nu fie considerate de statul solicitant ca infracțiune politică sau ca faptă conexă unică asemenea infracțiuni.

Această condiție în unele state , este prevăzută expres în legea supremă. Astfel, Constituția Spaniei reflectă: „sunt excluse de la extrădare delictele politice, actele de terorism ne fiind considerate ca atare"; Constituția Italiei [5, p. 6] prevede același principiu „Nu este admisă extrădarea cetățenilor străini pentru delictele politice".

Totuși, dacă analizăm prevederile Convenției și prevederile constituționale din aceste state, observăm că există o contradicție între ele și anume că Convenția exclude de la extrădare infracțiunile politice, iar constituțiile respective - delictele politice, însă atât doctrina cît și legislația face deosebire între noțiunea de infracțiune și cea de delict, specifică dreptului viril. Gradul de pericol social al unei infracțiuni este mult mai mare decât gradul socialmente-periculos al delictului. În așa fel, considerăm corectă reglementare juridică convențională.

În Republica Moldova, această condiție este stipulată în art. 546 din CPP, intitulat refuzul extrădării. Al. 5 al acestui articol stabilește:„infracțiunea pentru care se cere extrădarea persoanei este considerată de legea națională infracțiune politică sau faptă conexă unei asemenea infracțiune, în aceste cazuri extrădarea este refuzată" [8]. Cu părere de rău, legislația națională nu prevede detaliat noțiunea infracțiunii politice sau faptei conexe uneia asemenea infracțiuni, astfel încât rămâne de recurs în astfel de situații la instrumentele juridice internaționale. De aceea considerăm oportună adoptarea unei legi speciale cu privire la extrădare, așa cum există în majoritatea statelor lumii - Belgia, Lituania, România etc., care ar desfășura și ar prevedea mai detailat cine, când și cum poate fi extrădat. Desigur că există în acest caz Convenția Europeană de Extrădare, dar acesta este un act general care nu interzice adoptarea și aplicarea unor dispoziții naționale mai largi în domeniu.

CEE și primul Protocol adițional al acestei convenții utilizează tehnica determinării infracțiunilor care sunt considerate ca fiind politice, indirect, prin excluderea infracțiunilor de drept comun și a infracțiunilor care nu sunt considerate de convenție ca politice [20, p. 311].

Conceptul de „crimă contra umanității" și-a făcut apariția inițial în Preambulul Convenției IV din 1907 de la Haga, care a codificat regulile aplicabile a conflictelor armate. Această codificare se baza pe practica statelor existentă în acel moment, care derivau din reguli și principii considerate a fi „legi ale umanității." După I–ul război mondial s-a creat în 1919 o comisie de anchetă a crimelor de război, care se fundamenta pe prevederile convenției din 1907. Comisia a considerat că de rând cu crimele de război, comise de nemți au fost comise și „crime contra umanității" de funcționarii turci. SUA și Japonia au protestat asupra acestui lucru considerând că crimele împotriva principiilor umanității nu constituie o încălcare a dreptului pozitiv. Ulterior definiția conceptului de crimă contra umanității a fost dezvoltată de prevederile statutelor tribunalelor internaționale.

Pedepsirea crimelor contra umanității a fost susținută consecvent și de Adunarea Generală a ONU în decembrie 1946 [2] și Comisia de Drept Internațional. Conceptul de crimă de război a continuat să fie redefinit în curțile domestice a Israelului și Franței [16, p. 567-577]. Ulterior crimele contra umanității, ca regulă deja stabilită, sunt considerate a fi crime internaționale, iar persoanele care le comit răspund individual pentru comiterea lor. Cu atât mai mult, crimele contra umanității conform dreptului internațional cutumiar nu trebuie legate de existența vreunui conflict armat, cum era cerut de prevederile Cartei Tribunalului Nuremberg și Tokyo.

Actualmente crimele contra umanității sunt reglementate de Statutul Curții Internaționale Penale de la Roma, astfel încât conceptul de *crime contra umanității* ajuns într-o nouă etapă de dezvoltare și anume cea a definirii acestui concept într-o formă inovatoare adaptată la noile fenomene care și-au făcut apariția nu de mult în cadrul conflictelor armate. Se consideră crime contra umanității omorul, exterminarea, sclavia, deportarea, tortura, alte acte inumane îndreptate împotriva populației civile, persecutările pe motive rasiale, politice și religioase, transferul forțat al populației, violul, sclavajul sexual, prostituția forțată, graviditatea forțată, sterilitatea forțată sau alte forme de violență sexuală, apartheidul. Cea mai periculoasă crimă contra umanității este, fără îndoială, genocidul, caracterizată prin intenția de a distruge un grup uman în baza anumitor criterii. Aceste infracțiuni sunt considerate crime contra umanității dacă întrunesc condiții și trăsăturile enumerate mai sus [14, p. 47, 342, 372].

În concepția legilor naționale și al art. 3 alin. 3 al CEE atentatul la viața unui șef de stat sau a unui membru al familiei sale nu va fi considerată infracțiune politică.

În legătură cu cerințele extrădării între statele părți la Convenția europeană pentru reprimarea terorismului, infracțiunile menționate în art. 1 și art.2 din convenție pot să nu fie considerate de la caz la caz, ca infracțiune politică sau ca infracțiune conexă la asemenea infracțiuni inspirate de scopuri politice.

Dacă în asemenea situații, statele contractante optează pentru refuzul extrădării, va supune cauza fără nici o excepție și fără întârziere ne justificată autorităților sale competente să exercite acțiunea penală dacă:

- fapta a creat un pericol colectiv pentru viața, integritatea corporală și libertatea persoanelor;
- fapta a adus atingere unor persoane străine de scopurile care au determinat-o;
- au folosit mijloace crude sau perfide pentru comiterea faptei.

3. *A treia condiție privitoare la faptă*, este că, extrădarea nu se va acorda și în cazul în care partea solicitată are motive temeinice de a crede că cererea de extrădare, motivată printr-o infracțiune de drept comun a fost prezentată în vederea urmăririi sau pedepsirii persoanei pentru considerente de rasă, religie, de naționalitate sau de opinii politice ori că situația acestei persoane riscă să fie agravată pentru unul sau altul din aceste motive.

Art. 546 alin. 6 din CPP RM prevede că extrădarea va fi refuzată dacă Procurorul General, Ministrul Justiției sau instanța care soluționează chestiunea privind extrădarea, are motive serioase să creadă că:

a) cererea de extrădare a fost înaintată în scopul de a urmări sau a pedepsi o persoană pentru motive de rasă, religie, sex, naționalitate, origine etnică sau opinii politice;
b) situația acestei persoane riscă să fie agravată pentru unul din motivele menționate la lit. a);
c) în cazul în care persoana va fi extrădată, ea va fi supusă torturii, tratamentului inuman sau degradant în țara solicitantă;
d) persoanei cerute i-a fost acordat statut de refugiat sau azil politic;
e) statul care solicită extrădarea nu asigură reciprocitatea în sfera extrădării.

4. Infracțiunea săvârșită să nu fie infracțiune militară (cap. XVIII CP RM); pentru infracțiunile de drept comun săvârșite de militari, extrădarea se admite. Art. 4 al CEE: extrădarea motivată de infracțiuni militare care nu constituie infracțiune de drept comun este exclusă din câmpul de aplicare a CEE.

5. În materie de taxe și impozite, de vamă și de schimb valutar, extrădarea va fi acordată între părțile contractante conform dispozițiilor convenției europene de extrădare, pentru faptele la care corespund potrivit legii părții solicitate, infracțiunilor de aceeași natură. Or, extrădarea nu va putea fi refuzată pe motivul că legislația părții solicitate nu impune același tip de taxe au impozite ori nu cuprinde același tip de reglementare în materie de taxe și impozite, de vamă și de schimb valutar cu legislația părții solicitante.

Condiții ce vizează pedeapsa și procedura

Pedeapsa prevăzută de legea penală a statului solicitant și de legea penală a statului solicitat ori pedeapsa aplicată pentru infracțiunea săvârșită să fie de o anumită gravitate. Art. 2 al CEE [1] reglementează condițiile privitoare la pedeapsă încât extrădarea să devină posibilă. Astfel vor da loc la extrădare faptele pedepsite de legile părții solicitante și ale părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsură de siguranța privativă de libertate de cel puțin un an sau cu o pedeapsă mai severă. Când pe teritoriul părții solicitante a intervenit o condamnare la o pedeapsă ori când s-a aplicat o măsură de siguranță, sancțiunea pronunțată va trebui să fie de o durată de cel puțin 4 luni. Dacă cererea de extrădare vizează mai multe fapte distincte, pedepsite fiecare de legea părții solicitante și a părții solicitate cu o pedeapsă privativă de libertate sau cu o măsura de siguranță privativă de libertate, dar dintre care unele nu îndeplinesc condiția privind durata pedepsei, partea contractantă solicitată va avea facultatea să acorde extrădarea și pentru acestea din urmă.

Legea română cu privire la extrădarea [18, p. 16] stabilește că extrădarea în vederea urmăririi penale sau a judecății este cerută și acordată de România numai pentru fapte a căror săvârșire atrage, potrivit legislației statului solicitant și a statului solicitat, o pedeapsă privativă de libertatea mai mare de 2 ani, iar în vedere executării pedepsei penale, numai dacă acesta este mai mare de un an. La verificarea îndeplinirii acestei condiții se are în vedere maximul special al pedepsei prevăzute de norma de incriminare pentru fapta săvârșită.

În cazul în care fapta pentru care se cere extrădarea este pedepsită cu moartea de către legea statului solicitant, extrădarea nu se acordă, decât cu condiția ca statul solicitat în cauză să dea asigurări considerate ca îndestulătoare de către statul solicitat că pedeapsa cu moartea va fi comutată [12, p. 216].

Persoana condamnată la pedeapsă privativă de libertate cu suspendarea condiționată a executării poate fi extrădată în caz de suspendare parțială, dacă porțiunea de pedeapsă rămasă de executat este mai mare de un an și nu există alte impedimente legale la extrădare.

În privința *procedurii extrădării*, legea în vigoare face distincție între: extrădarea pasivă, extrădarea activă.

Autoritatea competentă a statului solicitant se adresează direct Ministerului Justiției din Republica Moldova, sau pe cale diplomatică cu o cerere de extrădare, întocmită, obligatoriu în formă scrisă [11, p. 254].

În cazul în care extrădarea este cerută de mai multe state, fie pentru aceeași faptă, fie pentru fapte diferite, partea solicitată hotărăște ținând seama de toate împrejurările și, în mod deosebit, de gravitatea și locul săvârșirii infracțiunilor, de datele depunerii cererilor respective, de naționalitatea persoanei reclamate, de existența reciprocității de extrădare în raport cu statutul solicitat și posibilitatea unei extrădări ulterioare către alt stat.

Aceasta este extrădarea pasivă, când un stat cere ca Republica Moldova să extrădeze o persoană ce se află pe teritoriul statului nostru, în vederea urmăririi, judecării sau condamnării

persoanei respective de către organele judiciare ale statului solicitant. De fapt, clasificarea extrădării în activă și pasivă se face prin raportare la statul nostru: în cazul în care Republica Moldova este stat solicitat, extrădarea este pasivă și în cazul în care Republica Moldova este stat solicitant, extrădarea este activă.

Astfel, în cazul în care Republica Moldova cere unui stat să extrădeze o persoană ce a săvârșit o infracțiune pe teritoriul nostru sau ce atentat la securitatea statului moldovenesc, ne aflăm în fața unei proceduri de extrădare activă.

Procedura de efectuare a extrădării este reglementată de art. 541-550 din CPP RM [8]. Art. 543 stipulează regula specialității, conform căreia persoana care a fost extrădată de un stat străin nu poate fi trasă la răspundere penală pentru infracțiunea săvârșită de ea până la momentul extrădării, pentru care ea nu a fost extrădată, dacă în privința acestei cauze lipsește consimțământul statului străin care a extrădat-o.

CPP RM stabilește că nu se vor aplica prevederile regulii specialității pentru cazurile săvârșirii infracțiunii de persoana extrădată după extrădarea ei.

Regula specialității este reglementată atât de legislațiile naționale cât și de art. 14 al CEE [1]. Anume această regulă este garantul respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, ca valori supreme ale omenirii [25, p. 174]. Necesitatea reglementării acestei reguli a fost impusă de însăși conținutul, mecanismul și procedura extrădării, dat fiind faptul că, astfel cum susțin majoritatea autorilor, extrădarea este o măsură ce afectează drepturile și libertățile personale a persoanei extrădate, motiv pentru care extrădarea este reglementată și de instrumentele juridice internaționale.

Procedura extrădării trebuie analizată în funcție de două categorii de extrădare și anume extrădare activă și pasivă. Calificarea extrădării în activă și pasivă se face de legea națională prin raportarea la statul solicitant, adică statul extrădării. În cazul în care statul nostru este statul solicitant, adică statul pe teritoriul căruia s-a săvârșit o infracțiune, statul ale cărui interese au fost afectate prin comiterea infracțiunii sau statul al cărui cetățean este făptuitorul extrădarea în cazurile respective este activă. Iar în cazul în care Republica Moldova este statul solicitat, cel pe al cărui teritoriu s-a refugiat infractorul străin, extrădarea este pasivă.

Atât în cazul procedurii extrădării active, cît și a procedurii extrădării pasive se aplică legea procesuală - penală în baza principiilor teritorialității, personalității, realității și universalității. În acest caz ne confruntăm cu situație aplicării legii penale și a legii procesual penale faptelor social periculoase săvârșite pe teritoriul Republicii Moldova și unor infracțiuni săvârșite în străinătate.

Atunci cînd se caută extrădarea persoanelor către Moldova din alte state sau cînd se onoreaza cererea de extrădare a cetățenilor străini sau apatrizilor din Moldova către alte state, CEE, Convenția CSI privind asistența juridică reciprocă și CPP RM impune anumite obligații inter alia:

- infracțiunea sau infracțiunile pentru care persoana este extrădată trebuie să presupună pedepse în condițiile legilor statului care cere extrădarea și în condițiile legilor statului care este rugat să extrădeze;
- cererile de extrădare trebuie să se refere la infracțiuni care se pedepsesc cu cel puțin un an în închisoare;

- dacă cererea de extrădare este pentru cîteva infracțiuni care variază în grad de pedeapsă (unele infracțiuni au o pedeapsă de o perioadă mai mică decît minimum un an), statul căruia i se cere extrădarea are autoritatea să includă toate infracțiunile de acest fel în extrădarea respectivă;
- proceduri simplificate de extrădare se utilizează dacă învinuitul care urmează să fie extrădat este de acord cu aceste proceduri;
- autoritățile trebuie să extrădeze persoana sau să o tragă la raspundere penala;
- trebuie să se asigure tratamentul echitabil al învinuitului la toate etapele procedurilor de extrădare.

Cerintele de mai sus care reglementează cererile de extrădare în Moldova reflectă majoritatea obligațiilor stipulate în art. 16 al Convenției împotriva criminalității transnaționale organizate.

Potrivit CEE, Hotarîrii Parlamentului Republicii Moldova pentru ratificarea CEE din 1997 și Conventiei CSI privind asistența juridică reciprocă, autoritățile moldovenești au dreptul să refuze extrădarea în următoarele situații:

- dacă sunt rugate să extrădeze cetățeni moldoveni către alte state;
- dacă infracțiunea pentru care persoana este extrădată a avut loc integral sau parțial pe teritoriul Moldovei;
- dacă infracțiunea pentru care persoana care este extrădată a avut loc în afara teritoriului Moldovei, dar legile Moldovei nu permit judecarea pentru o astfel de infracțiune în alte instanțe de judecată sau extrădarea unei persoane pentru comiterea unei astfel de infracțiuni;
- dacă instanțele moldovenești de judecată au început procesul împotriva persoanei pentru infracțiunea pe care el/ea a savîrșit-o și care formează baza cererii de extrădare;
- dacă instanțele de judecată ale statului care cere extrădarea au hotarît sa nu îl judece pe inculpat sau să înceteze procesul împotriva lui pentru infracțiunea care formează baza cererii de extrădare;
- dacă a trecut prea mult timp de la judecată pînă la pedepsirea infracțiunii care formează baza cererii de extrădare;
- dacă legile statului care cere extrădarea prevăd pedeapsa cu moartea pentru infracțiunea care formează baza cererii de extrădare (excepție facînd cazurile unde statul care cere extrădarea garantează în mod suficient că pedeapsa cu moartea nu va fi dată persoanei care urmează să fie extrădată);
- dacă inculpatul urmează a fi judecat într-o ședință specială (ședința extraordinară) care a fost stabilită în mod special pentru cazul respectiv de către instanțele de judecată a statului care cere extrădarea (ședința de judecată axată în exclusivitate asupra inculpatului care urmează să fie extrădat);
- dacă inculpatul urmează să primească o sentință sau o măsură de securitate în cadrul ședinței de judecată speciale/extraordinare în instanțele de judecată a statului care cere extrădarea;
- dacă cazul penal este adus asupra inculpatului în mod exclusiv în baza plîngerii unei victime.

Articolul 546 al CPP RM [8] reproduce în număr mare motivele de mai sus pentru a refuza cererile de extrădare și adaugă listei; astfel, îndeplinind obligația stabilită de art. 16(7)

al Convenției împotriva criminalității transnaționale organizate care cere statelor să identifice „temeiurile” în baza cărora ele pot refuza extrădarea.

Principalele organe guvernamentale din Moldova care au autoritatea de a decide în privința cererilor de extrădare sunt Procuratura Generală și Ministerul Justitiei. În mod specific, Secția asistență juridică internațională și integrare europeană din cadrul Procuraturii Generale primește și înaintează cereri de extrădare. Această sectie specială este responsabilă de extrădarea persoanelor care au fost învinuite de savîrșirea unei infracțiuni, precum și persoanelor care au fost condamnate pentru comiterea unei infracțiuni. De asemenea, Ministerul Justiției se ocupa de anumite extrădări, care urmează pronunțării sentinței. De regulă, extrădrea are loc în situații extraordinare, în baza CEE și Convenției CSI privind asistența juridică reciprocă, care au fost menționate anterior, precum și prin folosirea comisiilor rogatorii. În prezent, astfel de comisii sunt folosite în principal pentru a aduce înapoi în țară cetățenii Republicii Moldova gasiți pe teritoriul altor state.

Pe parcursul anului 2022 au fost inițiate către statele străine 152 cereri de extrădare a infractorilor căutați de organele de drept ale Republicii Moldova și reținuți sau localizați pe teritoriul altor state din cele 200 (238) parvenite spre examinare. Secția asistență juridică internațională și integrare europeană a examinat 20 (14) cereri de extrădare primite de la autoritățile statelor străine, dintre care de către instanța de judecată au fost admise 8 (5) cereri. În 4 (2) cazuri s-a refuzat extrădare, iar 4 (5) materiale au fost transmise după competență [27, p. 5-6].

Durata extrădării variază de la caz la caz. Atunci cînd se cere unui stat să extrădeze o persoană Moldovei, durata depinde de procedurile și legile acelui stat. După cum a indicat un intervievat, au fost cazuri cînd examinarea unor astfel de cereri de extrădare a durat pîna la 6 luni. Cînd autoritățile moldovenești primesc cereri de extrădare a persoanelor din Moldova către alte state, procedura respectivă nu durează mai mult de 40 de zile. În general, persoanele sunt tratate în mod egal conform legii, indiferent dacă ele sunt extrădate din Moldova sau către Moldova din alte state. Autoritățile îndeplinesc cerințele stipulate de Convenția Europeană de extrădare și Convenția CSI privind asistența juridică reciprocă. O persoană intervievată a remarcat că atunci cînd o persoană este extrădată, organele de drept îi oferă oportunitatea să se consulte cu un avocat. Dacă el/ea optează să fie reprezentat(a) legal, atunci declarațiile lui/ei pot fi înregistrate numai în prezența avocatului.

Prin convenții internaționale sau bilaterale statele semnatare au consacrat trei sisteme de acordarea extrădării, după mecanismul juridic folosit cît și după sistemul din care face parte autoritatea statală care primește cererea, îndeplinește formalitățile și decide asupra extrădării [10, p. 48]: sistemul guvernamental sau politic, sistemul jurisdicțional.

Astfel, pentru situația când Guvernul statului solicitat acordă extrădarea, sistemul este denumit guvernamental sau politic, iar când extrădarea este hotărâtă de organele judecătorești, sistemul este denumit jurisdicțional.

Republica Moldova a adoptat sistemul mixt de acordarea extrădării în sensul că aceasta se instrumentează de către organele judiciare naționale care verifică condițiile de fond și de formă ale cererii, condițiile privind locul săvârșirii și felul infracțiunii, persoana infractorului, începerea urmăririi penale sau a exercitării pedepsei, actele care însoțesc cererea și verifică întrunirea condițiilor legale de acordare sau respingere a cererii, urmând ca autoritatea guvernamentală să decidă asupra acordării extrădării.

Concluzii

Generalizând cele expuse, *concluzionăm*: că extrădarea, fiind forma de asistență juridică la care statele recurg cel mai des, are un rol deosebit în activitatea de prevenire și reprimare a infracțiunilor. Pentruca extrădarea infractorilor, ca formă a asistenței juridice internaționale în materie penală, să-și poată realiza scopul său, este necesară implementarea diferitor convenții în legislația națională, reprezentanța în diferite organizații internaționale, care ar lupta împotriva criminalității, dar și elaborarea mecanismului de cooperare a sistemului de drept național cu normele dreptului internațional în domeniul procedurii penale, a ordinii colaborării organelor operativ-investigative ale Republicii Moldova cu organele judiciare internaționale.

Referințe

1. Convenția Europeană de Extrădare, semnată la Paris la 13.12.1957. În: Monitorul Oficial nr. 89 din 14.05.1997, cu modificările și completările aduse de: Legea nr. 74 din 7.04. 2005; Legea nr. 224 din 01.06.2006.
2. Acordul privind urmărirea și pedepsirea marilor criminali de război ai Puterilor Europene ale Axei încheiat la Londra la 8 august 1945. www.coe.int/humanrightstrustfund
3. Documentul final al reuniunii de la Viena a reprezentanților statelor participante la C.S.C.E. din 19 ianuarie 1989. În: Monitorul Oficial, Partea I nr. 181 din 09.09.1991.
4. Constituția Republicii Moldova din 29 iulie 1994, Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr.1 din 12.08.1994, cu modificările din 5.07.2020
5. Constituția Italiei din 1 ianuarie 1948 aprobată de către Adunarea Constituantă în 22 decembrie 1947 și intrată în vigoare la 1 ianuarie 1948. https://codex.just.ro
6. Constituția Germaniei din 23 mai 1949. https://constitutii.files.wordpress.com
7. Codul penal al Republicii Moldova nr.985-XV din 18.04.2002. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, nr.128-129/1012 din 13.09.2002.
8. Codul de procedură penală al Republicii Moldova nr. 122 din 14.03.2003. În: Monitorul Oficial al Republicii Moldova nr. 104-110 din 12.06.2003. http://lex.justice.md/md/326970/.
9. Legea Republicii Moldova nr. 371 din 01-12-2006 cu privire la asistența juridică internațională în materie penală. În: Monitorul Oficial nr. 14-17 art. 42 din 02.02.2006.
10. Boroi Al. Drept penal. Partea generală. București: ALL BECK, 2000
11. Cloșcă I., Suceavă I. Drept Internațional Umanitar. București: Șansa, 1992
12. Crețu V. Drept Internațional Public. București: Fundației România de Mâine, 1998
13. Dobrenoiu V. Drept penal. Partea general. București: Europa Nova, 1999
14. Factory at Chorzow Jurisdiction (Judgement) PCIJ, No. 8 1927, PCIJ
15. Geamăn Gh. Drept Internațional Public. București: Didactică și Pedagogică, 1981
16. Lotus S. S. (France v. Turkey), PCIJ, Series A, No.10, 1927
17. Lupulescu N., Lupulescu A. Competența organelor judiciare în procedura extrădării. În: revista Dreptul, nr. 6, 2004, pp. 192-203
18. Macari I. Drept penal al Republicii Moldova. Partea generală. Chișinău: CE USM, 2002
19. Mitrache C. Drept penal roman. Partea general. București: Șansa, 1998
20. Moldovan A. Expulzarea, extrădarea și readmisia în dreptul internațional. București: ALL BECK, 2004
21. Năstase A., Jura C. Drept Internațional Public. București: ALL BECK, 1999
22. Oancea I. Drept penal. Partea general. București: Didactică și Pedagogică, 1991
23. Pașcu I. Extrădarea în legea română în vigoare. În: revista Dreptul, nr. 2, 2002, pp. 36-45
24. Popescu D., Năstase A., Coman Fl. Drept Internațional Public. București: Șansa, 1994
25. Redca I. Arestarea în procedura de extrădare. În: revista Dreptul, nr. 11, 2003, pp. 10-17
26. Scăunaș St. Drept Internațional Public. București: ALL BECK, 2002
27. Secția asistență juridică internațională și integrare europeană, Activitatea de cooperare internațională, asistență juridică în materie penală și elaborare legislativă, anul 2022, p.5-6 http://www.procuratura.md
28. Stănoiu R-M. Asistența juridică internațională în materie penală. București: Academiei, 1975
29. Tănăsescu I., Tănăsescu C. Drept penal. Partea general. București: ALL BECK, 2002
30. Viola I. Drepturile omului în reglementările internaționale. București: Lumina Lex, 1999.